

О.І. ЧАПЛЮК

ОНТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Досліджено онтологічні основи сутності національної та міжнародної правотворчості крізь призму використання категорій: пізнання, діяльність, результат. Вони надали змогу з'ясувати особливості процесу формування норм національного та міжнародного права як результату національної та міжнародної правотворчості.

Ключові слова: онтологія, національна правотворчість, міжнародна правотворчість.

Исследованы онтологические основы сущности национального и международного правотворчества в контексте использования категорий: познание, деятельность и результат. Они обеспечили возможность уяснить особенности процесса формирования норм национального и международного права, как результата национального и международного правотворчества.

Ключевые слова: онтология, национальное правотворчество, международное правотворчество.

The article stipulates the ontological basis of national and international lawmaking process due to the using of certain categories: theory of knowledge, activity of resulting. They give opportunity to learn the peculiarities of national and international formation of norms as a result of the lawmaking process.

Key words: ontology, the national lawmaking process, international lawmaking process.

Національна та міжнародна правотворчість є основним засобом формування норм національного та міжнародного права, завдяки яким досягається баланс, стабільність та ефективна врегульованість усіх без винятку сфер суспільства, держави та їхній прогресивний розвиток. Саме така змістовна навантаженість надає змогу характеризувати їх як ціннісні правові явища, що мають багатоаспектний та багатограний прояв, оскільки від інтенсифікації, змістовності та оптимальності здійснення яких залежить своєчасність формування норм національного та міжнародного права, що є основними регуляторами суспільних відносин, як всередині держави, так і за її межами, та надають їм рис упорядкованості. Тому з'ясування сутнісних аспектів здійснення та значення процесу формування норм національного та міжнародного права визначає актуальність обраної тематики статті. Виявлення сутності національної та міжнародної правотворчості передбачає виокремлення їхніх особливостей, які притаманні цим самостійним юридичним інституціям.

Метою цього дослідження є здійснення комплексного аналізу сутності національної та міжнародної правотворчості в контексті дослідження основних їхніх закономірностей через характеристику пізнання, діяльності та результату як основних елементів, що відображають специфіку національної та міжнародної правотворчості. У цій роботі також спробуємо з'ясувати значення національної та міжнародної правотворчості як єдиних засобів формування норм національного та міжнародного права.

Однак для змістовнішого з'ясування особливостей національної та міжнародної правотворчості доцільно звернути увагу на те, що категорія онтологія в перекладі з грецької означає суще, вчення, а тому в подальшому склалося як філософське вчення про буття як таке¹. Тобто це вчення, що дає змогу з'ясувати основоположні аспекти функціонування, існування та розвитку найважливішого, істинного. У нашому аспекті, з'ясуванні особливостей здійснення та розвитку національної і міжнародної правотворчості як правових явищ. Категорія сутність є категорією онтології, що характеризує внутрішній аспект буття. Сутність — категорія онтології, що спрямована на позначення внутрішнього,

сукупності істотних властивостей предмета, без яких він існувати не може². Тому саме характеристика вищезазначеного надасть змогу з'ясувати особливості та важливість процесу формування норм національного та міжнародного права через призму характеристики їх внутрішнього прояву та лише їм притаманних властивостей.

Національна та міжнародна правотворчість є діяльністю, яка спрямована на формування норм національного та міжнародного права, здійснюється компетентними суб'єктами, у чітко визначених сферах, є нормативно врегульованою, однак змістовніше пізнання внутрішніх аспектів здійснення національної та міжнародної правотворчості можливе за умови використання трьох елементів: пізнання, діяльність і результат, за допомогою яких можливе цілісне, комплексне розуміння аспектів сутності національної та міжнародної правотворчості.

Отже, особливість формування норм національного та міжнародного права має пряму залежність від певних об'єктивних обставин, а саме від рівня розвитку суспільних і міждержавних відносин, потреби в їх правовому регулюванні. Саме з'ясування відповідних закономірностей складає зміст процесу пізнання. Слушно зазначає Д.В. Чухвічев, що підставою створення закону є пізнання тих складних умов, факторів, обставин, тих постійно та динамічно розвинутих суспільних відносин, необхідність правового регулювання яких зумовлена потребами суспільства і соціального розвитку³. Аналогічної точки зору дотримується А.Є. Екімов, доводячи, що аналіз інтересів показує, що сам зміст суспільних відносин складається з передумов формування права⁴.

Дієвою та ефективною норма національного та міжнародного права буде лише в тому випадку, якщо вона буде адекватно відображати об'єктивну існуючу реальність, стан міждержавного співробітництва та закономірності їх взаємодії і тенденції розвитку. Вважаємо, що існує пряма залежність між правильним пізнанням сукупності об'єктивних, суб'єктивних, юридичних факторів і суспільних відносин, що потребують правового регулювання та дієвості у подальшому норм національного та міжнародного права.

Процес пізнання здійснюється на національному та міжнародному рівнях. На національному рівні необхідним є виявлення тих суспільних відносин, які потребують правового регулювання та вияв ідеологічних, культурних, релігійних, політичних та інших факторів, що мають визначальний вплив на формування норм національного права. У процесі міжнародного пізнання виявляються міжнародні відносини, закономірності їх розвитку, стан міжнародного співтовариства. Результат пізнання має знайти втілення у нормах національного та міжнародного права. Генеральний секретар ООН Х.П. Куельяр слушно зазначав, що своєчасний ефективний розвиток і співіснування держав значною мірою залежить від їхньої здатності визначити багаточисельні фактори, які діють за межами їхніх національних кордонів, і розробки діючих методів їх обліку⁵.

Таким чином, процес правотворчості на національному та міжнародному рівнях розпочинається зі з'ясування певних суспільних проблем, що існують у суспільстві; протиріч, уникнення яких може бути забезпечено лише правовим методом. Тому із усіх існуючих умов, обставин, фактів правовому регулюванню мають піддаватися лише ті, які реально, адекватно відображають існуючу об'єктивну соціальну реальність. Право, його норми були б безсильні, якби не відображали відповідних інтересів⁶.

Процес пізнання правотворчості на національному рівні передбачає з'ясування особливостей «інтересу». Інтерес — це багатогранна категорія, що виявляє суперечливий характер, адже походить від різних соціальних груп, формується в різних сферах життєдіяльності суспільства, тому виникає певний ступінь конфліктності їхніх інтересів. Необхідно виявляти всі існуючі індивідуальні інтереси різноманітних соціальних груп, узгодити їх шляхом знаходження компромісу та на основі цього сформувати загальний (національний) інтерес з відображенням усіх особливостей певної держави.

Процес пізнавальної діяльності при здійсненні міжнародної правотворчості передбачає виявлення усвідомленої необхідності, доцільності в правовому регулюванні та пізнан-

ні міжнародних відносин, які потребують міжнародно-правового регулювання та інтересів, які є основою розвитку останніх і на основі яких формується міжнародна політика. Тобто пізнання й оцінка соціальної дійсності передбачає відбір з багаточисленних життєвих ситуацій тих факторів, які потребують регулювання. Специфіка створення норм міжнародного права, на думку С.В. Черніченка, полягає в тому, що норми завжди є результатом згоди, вираженням згоди⁷. Таким чином, під змістом «згоди» можливо розуміти знаходження консенсусу стосовно тих інтересів і потреб (національних), з якими виступає держава з вимогою їх втілення у нормах міжнародного права, оскільки наявність спільного інтересу, хоча б у двох суб'єктів міжнародної правотворчості (держав) є основою підставою для формування норми міжнародного права. Тому взаємодія пізнавальної діяльності на національному та міжнародному рівнях передбачає взаємовплив, який полягає в тому, що сформовані національні потреби та інтереси набувають форми правового закріплення на національному рівні і, таким чином, визначають правову позицію держави і її поведінку на міжнародній арені в процесі формування норм міжнародного права. Отже, національний інтерес є поштовхом для активізації правотворчості на міжнародному рівні. Однак варто зауважити, що глобалізаційні прояви суспільного життя, як уже зазначалося, активно сприяють формуванню спільних інтересів світового співтовариства та мають значну перевагу над національними інтересами та потребами, які в свою не можуть їм суперечити. Зокрема, на думку М.І. Мірошніченка, у сучасних умовах інтенсивної трансформації цивілізаційних процесів посилилася тенденція до збереження та захисту права на ідентичність окремого соціуму⁸. А оскільки правова потреба за своїм характером є загальнолюдською, сутність якої передбачає необхідність розробки норм міжнародного права в процесі взаємодії держав. Тому основною метою процесу погодження державних волей є, насамперед, встановлення і регулювання загальнолюдських потреб і цінностей⁹. Таким чином, необхідно виходити з того, що пізнавальна діяльність у процесі здійснення міжнародної правотворчості повинна ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, що у своїй сукупності складаються із національних і міжнародних потреб та інтересів.

Після процесу пізнання цілком логічним є здійснення дій за результатами пізнання, якими виступає отримана інформація та знання про виявлені фактори (умови) соціальної дійсності, інтереси та потреби. На основі аналізу та конкретизації отриманих знань і інформації приймається рішення про надання їм правового характеру, що включає перехід від пізнання до діяльності. Отже, процес переходу від одного етапу до іншого має багатоступеневий та складний характер. Підтвердженням цього є думка Т.О. Дідича, який стверджує, що принциповим є питання визначення моменту отримання всіх необхідних знань про ті суспільні відносини, які потребують регулювання та можливості переходу до нового рівня, а саме — до активної діяльності щодо осмислення та використання здобутих знань. Зокрема, він вважає, що цей момент залежить суто від суб'єктивної волі нормопроектувальників, які, керуючись власною совістю та досвідом, визначають рівень обізнаності цією проблемою¹⁰.

Визначення національної правотворчості як діяльності спеціально уповноважених органів, що спрямована на формування норм національного права, надає можливість стверджувати, що вона становить собою сукупність змістовних, логічних дій, що реалізуються у певних процесуальних межах, результатом яких є формування норм національного права. Саме діяльність на національному рівні розпочинається з моменту виявлення необхідності та прийняття рішення компетентним органом по здійсненню всіх дій від створення проекту нормативно-правового акта, що містить норми національного права, і закінчуючи набранням ними юридичної сили.

Активна діяльність по створенню норм міжнародного права залежить від суб'єктів міжнародного права. Знання, отримані в результаті дослідження об'єктивної соціальної дійсності, потребують їх адекватної оцінки щодо необхідності чи недоцільності надання їм правової регламентації. Формується міжнародно — правова позиція, тобто ставлення

держави до формування нових норм міжнародного права. Саме момент, коли міжнародно-правова позиція набуває нормативного характеру, є переходом від пізнання до діяльності, адже вона є підставою виникнення правотворчої ініціативи, яка забезпечує формування (виникнення) «бажання» у інших держав до здійснення міжнародної правотворчості. Сформована державна позиція, яка закріплена у відповідних документах, є силою, що зумовлює зовнішні вольові акти, які породжують нормотворчу ініціативу (та або) призводять до співпраці з іншими державами¹¹. Міжнародно-правотворча діяльність становить сукупність процесуально закріплених дій, спрямованих на формування норм міжнародного права, які розпочинаються з виявлення ініціативи щодо розробки проекту міжнародного документа, узгодження основних його змістовних положень, коли здійснюється компромісне прийняття рішення між суб'єктами міжнародної правотворчості та закінчуючи безпосереднім створенням міжнародних норм, в своїй сукупності складають зміст міжнародного документа.

Заключним елементом, що відображає цикл пізнання сутності національної та міжнародної правотворчості та має цілеспрямований характер, є результат зазначених різновидів діяльності. При цьому результати є самодостатніми та особливими, адже результатом національної правотворчості є створення норм національного права, що відображають об'єктивні закономірності розвитку суспільства та держави, визначають пріоритетність розвитку різноманітних сфер суспільства, спрямовані на забезпечення та захист прав і свобод громадян, визначають основні напрями діяльності держави в економічній, політичній, соціальній сферах, тобто внутрішню політику держави, а також зовнішню діяльність держави, визначаючи її статус на міжнародній арені та в сукупності складають законодавство держави. Результатом міжнародної правотворчості є створення міжнародного документа, що вміщує норми міжнародного права, покликані визначати та стабілізувати стан міжнародної політики, вирішувати глобальні міждержавні питання, врегульовувати взаємовідносини між державами, між державами та міжнародними організаціями, та сприяти гармонійному, безконфліктному, безкризисному розвитку міжнародних відносин.

Таким чином, дослідження особливостей здійснення національної та міжнародної правотворчості через пізнання, діяльність і результат дає змогу стверджувати, що основними властивостями, які визначають внутрішній сутнісний характер процесу формування норм національного та міжнародного права, є:

— націленість їх на чітке та змістовне регулювання суспільних і міждержавних відносин, тобто національна правотворчість забезпечує регулювання відносин, що виникають і формуються всередині держави, а міжнародна правотворчість — міжнародні відносини;

— здійснення оптимальності пізнання та з'ясування об'єктивних закономірностей розвитку суспільних відносин, що потребують правового регулювання нормами національного права та нормами міжнародного права;

— виокремлення та з'ясування факторів, що ініціюють процес формування норм національного та міжнародного права, де національна правотворчість виходить зі змісту національних потреб та інтересів, а міжнародна правотворчість — загальнолюдських інтересів;

— суб'єктний склад, тобто для національної правотворчості характерним є прийняття рішення компетентним органом щодо розробки проекту нормативно-правового акта, а для міжнародної правотворчості — наявність зацікавленого суб'єкта міжнародного права в розробці проекту міжнародного документа;

— результативність, тобто здійснення національної правотворчості, передбачає формування норм національного права, а міжнародної правотворчості — норм міжнародного права.

Саме дослідження сутності національної та міжнародної правотворчості визначає їх значення як єдиних засобів формування норм національного та міжнародного права.

Адже сучасний стан розвитку держав у внутрішньодержавній сфері, розвиток міждержавної співпраці та співробітництва свідчить про активні процеси взаємодії та взаємовпливу держав, основою метою яких є вільний економічний, соціальний, прогресивний розвиток, що здійснюється на користь суспільства та нормального, гармонійного співіснування держав на міжнародній арені. Інтеграційні та глобалізаційні процеси посилили співпрацю держав на міжнародному рівні, оскільки наслідки певних внутрішніх проблем (військових конфліктів, кризових явищ у фінансових, політичних сферах) порушують стабільність всього міжнародного співтовариства, тому внутрішньодержавні проблеми все частіше виносяться на розгляд та вирішення на міжнародну арену задля ефективного їх врегулювання. Тому забезпечення механізмів вирішення та управління всіма процесами можливе лише за допомогою ефективних норм права. Саме тому активізації набуває національна та міжнародна правотворчість, спрямована на регулювання всіх зазначених процесів у суспільстві. Існування ефективних, адекватних норм права забезпечить стабільність у суспільстві та нормальне функціонування та співіснування держав у міжнародній діяльності.

У контексті правового регулювання національна та міжнародна правотворчість є єдиними засобами, спрямованими на формування норм національного та міжнародного права, що регулюють внутрішньодержавні та міжнародні відносини. Національна та міжнародна правотворчість є основою забезпечення стабільності в суспільстві шляхом створення норм права.

Вагома роль національної та міжнародної правотворчості проявляється в тому, що вони: забезпечують стабільність і правопорядок у суспільстві за допомогою норм національного та міжнародного права; забезпечують правове регулювання всіх сфер життєдіяльності суспільства як всередині держави, так і на міжнародній арені; створюють соціально ефективне, дієве національне та міжнародне правове поле; визначають зміст суспільних відносин і правовий статус як державних, так і недержавних інститутів, громадян; забезпечують і гарантують процес взаємодії держав, міжнародних організацій та інших міжнародних інституцій на міжнародному рівні.

Отже, дослідження сутнісних аспектів національної та міжнародної правотворчості, а також їх призначення дають змогу характеризувати їх як багатоаспектні, багатогранні юридичні явища, яким притаманні та властиві певні феноменологічні особливості, що дають змогу визначати їх як самостійні юридичні інституційні, що є складовими правової системи суспільства.

1. *Філософський енциклопедичний словник*. — К.: Абрис, 2002 — С. 449. 2. Там само. — С. 623. 3. *Чухвичев, Д. В.* Законодательная техника: Учеб. пособие. — М.: Закон и право, 2006. — С. 71. 4. *А. И. Экимов* Интересы и предправотворческий процесс // Вестник Ленинградского университета, 1984. — Вып.1. — С. 79. 5. *Перес де Кузьяр, Х.* Организация Объединенных Наций: сегодня и завтра: заявления и доклады Генерального секретаря ООН. — М.: Наука, 1998. — С.5. 6. *А. И. Экимов.* Цит. работа. — С. 78. 7. *Черниченко С. В.* Теория международного права: в 2-х т. Т. 1 Международное право: современные теоретические проблемы / С. В. Черниченко. — М.: НИМП, 1999. — С. 21. 8. *Мирошниченко М.* Ідентичність — легітимність — правопорядок: до проблеми реформування правової системи України // Право України. — 2003. — №5. — С.33. 9. *Блищенко И. П., Солицева М. И.* Мировая политика и международное право. М., 1991. — С. 9—11. 10. *Дідич Т.О.* Нормопроекування: питання теорії та методології: Монографія. — К.: Вид — во Європейського університету, 2010. — С. 24. 11. *Крылов Н.Б.* Правотворческая деятельность международных организаций. — М.: Наука, 1988. — С. 72.